

DOI 10.31909/26168820.2019-(44)-15

УДК 81'42:821.161.2'09

Ірина ЦИГАНОК*

МЕТАФОРИЗОВАНІ ХРОМАТИЗМИ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ В. СИМОНЕНКА

У статті здійснено спробу актуалізації однієї з важливих проблем лінгвостилістики та метафорології – вивчення колірних метафор в ідіолекті відомого українського митця слова В. Симоненка, мовна особистість якого ще й до сьогодні потребує всебічного цілісного вивчення. Визначено й репрезентовано спектр колоративів та його структуру у творчості поета. Помічено, що автор часто або метафоризує самі колірні лексеми, або використовує їх у метафоричних контекстах. Таким чином утворює складніші структури – розгорнуті метафори. Ядро системи хроматизмів В. Симоненка становлять найменування без відтінків (чорний, білий, сірий, червоний, синій, голубий, жовтий, зелений), а периферію – семантично вмотивовані колоративи типу сіруватий, посірілий, сіріючи, сірість, рожево-ніжний та похідні хроматизми, утворені від назв реалій на кшталт перламутровий від перламутр. Визначальною рисою поетичної мови В. Симоненка є використання кольороназв у стилістично навантажених оказіональних метафорах з колірними компонентами, тлом для яких слугують зорові відчуття й асоціації, що виконують зображальну й оцінну стилістичні функції. Зафіксовано також одиниці без колірної інформації, котрі в метафоричному мовленні вказують на забарвлення реалій, виконуючи номінативну й водночас естетичну функції. Серед засобів вербалізації В. Симоненко віддає перевагу метафоризованим колоративним прикметникам, рідше використовує дієслова, дієприкметники, іменники тощо. Автор цієї розвідки резюмує, що колірні найменування репрезентовано В. Симоненком завдяки його винятковому метафоричному оказіональному осмисленню.

Ключові слова: колірні лексеми, метафори, ідіостиль, ідіолект, мовотворчість, дискурс, текст, хроматизми

Постановка проблеми в контексті сучасної науки та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Різномасштабне вивчення кольороназв у мовотворчості митця слова сприяє поглибленому розумінню не лише його стилю, а водночас і колористичних тенденцій епохи. Хроматичні найменування дуже показові для досліджень такого плану. В мові художньої літератури колоративи є частовживаними і визначаються багатоманітням семантичної наповненості та функціонування, що зумовлено великими естетичними можливостями таких лексем, їх здатністю увиразнювати художні контексти і розширювати традиційну символічність слів та усталені переносні значення. Саме тому вони належать до тих мовних одиниць, досліджуючи які, можна об'єктивно описати ідіолект та ідіостиль митця слова. За словами П. Гриценка, «Справжню цінність для пізнання мовної особистості мають ті лінгвістичні студії, що спрямовані на виявлення ознак індивідуального стилю, їх відношення до аналогічних явищ у творенні ідіолектів інших авторів, на встановлення зв'язку між змістом, жанром твору, епохою і дібраними в досліджуваних текстах вербальними засобами та прийомами їх використання, на окреслення особливостей архітектоніки, побудови тексту як цілості, на з'ясування відношень ідіостилю до мовно-естетичних течій в історії відповідного стилю»¹.

*Циганок І. – кандидат філологічних наук, доцент, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, e-mail: Tsyganok_20@ukr.net

¹Гриченко П. (2016). *Від смальтинок до цілості ідіолекту Івана Багряного*. Мовний всесвіт Івана Багряного. К.: Українська видавнича спілка ім. Івана Багряного. С. 11.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Колірна лексика становить об'єкт наукового зацікавлення окремої мовознавчої галузі – лінгвістики кольору. Завдання якої, за словами Т. Семашко, полягає у «лінгвістичному осмисленні мовної картини кольору не за фізичними ознаками, такими як тон, яскравість, насиченість, а на виявленні їх словесного багатства і розкритті їхньої внутрішньої форми, пізнанні різних семантичних перетворень і символізації, властивої для певного етносу... Незважаючи на суттєвий науковий доробок щодо проблеми кольоропозначень, залишається ще багато аспектів, що заслуговують на увагу мовознавців, зокрема вивчення кількісного та якісного складу множини колірних позначень у тій чи іншій мові, а також питання щодо виникнення, обсягу значень і функціонування похідних кольороназв із вторинною колоративною семантикою»².

В ході аналізу наукової літератури встановлено, що хроматизми є об'єктом доволі розгалуженого вивчення. Так, семантичну структуру кольороназв сучасної української мови досліджує І. Бабій, контрастивний опис їх стилістичної семантики в українській та англійській мовах здійснює І. Ковальська, історію кольороназв у художніх текстах окремих письменників вивчають Н. Сологуб, Л. Ставицька, корпусні дані українських колоративів – В. Старко, а особливості розвитку оцінної семантики кольоронайменувань на сучасному етапі виявлено й детально описано у колективній монографії «Вплив суспільних змін на розвиток української мови» (2017) тощо. Однак спеціальних студій, присвячених цілісному описові метафоризованих кольоронайменувань у ідіостилі відомого українського поета не здійснено.

Мета нашої наукової розвідки – дослідити лексеми на позначення кольору у метафоричних контекстах поетичного дискурсу В. Симоненка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виявлено, що кольороназви, використані митцем слова, становлять якісно та кількісно розвинену лексико-семантичну групу, до якої входять назви основних кольорів та їх відтінків, що вказують на різні ступені вияву колірної ознаки; на інтенсивність колірному тону; змішування кольорів тощо. Ядро цієї системи лексем репрезентують семантично незалежні назви на позначення кольору без відтінків, як-от: чорний, білий, сірий, червоний, синій, голубий, жовтий, зелений.

Периферію складають здебільшого семантично вмотивовані у мові кольоронайменування, що об'єднують навколо власне колірні номінації; виникають вони шляхом творення похідних від основ хроматизмів, наприклад, сірий – сіруватий – посірілий; жовтий – жовтавий – жовтуватий – жовто-синій тощо.

Зафіксовано також приклади інших лексичних категорій, утворених від назв реалій об'єктивної дійсності, як-от: перламутровий<–перламутр, буряковий<–буряк, фосфорний<–фосфор та ін. Мовні одиниці такого типу розширюють категорію назв кольорів.

Помічено, що В. Симоненко віддавав перевагу метафоризованим колоративам, або використовував хроматизми-порівняння чи колірні епітети в метафоричних контекстах. Переважно метафоричне перенесення здійснюється за моделлю: колір – почуття, психічний, емоційний стан людини.

За нашою вибіркою, Симоненкові кольороназви з погляду семантики можна диференціювати на дві групи.

Перша група репрезентована найменуваннями, що позначають конкретну колірну ознаку предмета чи явища (вона численна, охоплює різнотипні одиниці), а саме:

- невмотивовані кольори: *«Чорні від страждання ночі, Білі від скорботи мої дні»*³; *«Народе мій! Титане непоборний, що небо підпирає голубе»*⁴;

² Семашко Т. Ф. *Проблема визначення статусу кольоропозначень як лінгвістичних одиниць*. URL:<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/16122/1/Semashko.pdf>

³ Симоненко В. (2002). *Вибране*. К.: Вид-во «Школа». С. 28.

⁴ Там само, с. 28.

- умотивовані семантично колірні лексеми: *«Палять мене твої фосфорні очі»*⁵; *«Хай палають хмари бурякові»*⁶;

- назви, що вказують на ступінь вияву колірної ознаки: *«Будуть завтра сіять мені В душу, повну вітрів і грому, Сірватих очей вогні»*⁷;

- складні кольоропозначення: *«На дні повільно хмари темно-сині Повзуть, немов підводні кораблі»*⁸; *«З них струмує жовто-синя Віковічна печаль дібров»*⁹; *«Я чекав тебе з хмари рожево-ніжної, Із ранкових туманів, з небесних октав»*¹⁰; *«То звелася з-за лиману хмара темно-сиза»*¹¹.

До другої групи належать назви, що характеризують забарвлення предмета і не вказують на конкретний колір. Такі номени посідають окреме місце в семантичній класифікації слів з колірним значенням, оскільки вони чітко не позначають певний тон, але вказують на забарвлення реалій, тому їх також відносимо до хроматизмів і диференціюємо на зазначені нижче підгрупи:

- найменування на позначення сутності, насиченості, інтенсивності кольору типу ясний, світлий, темний, ніжний, прозорий: *«В грудях набубнявіла тривога, Світла, ніби ранок запашний»*¹²; *«Небо скуйовджене і розколисане Дрантя спустило у темні бори»*¹³;

- назви, що вказують на спосіб поєднання кількох невизначених кольорів у певній формі типу рябий: *«Я тебе не сприймаю за істину – Небо навіть, і те рябе»*¹⁴;

- номінації, що виражають відтінки забарвлення реалій (яскравий, чистий, брудний): *«Ти була така прозора й чиста, Я не смів порушити чистоту»*¹⁵ тощо.

Встановлено, що в мовотворчості поета, крім загальнономовних кольороназв, є випадки оказіональної номінації, котрі у звичайному слововжитку не містять колірної інформації, проте в образно-метафоричному мовленні письменників можуть вказувати на забарвлення реалій. Такі метафоризовані назви водночас з номінативною виконують ще й естетичну функцію, наприклад: *«Червона печаль зірниць Хай в них світиться синій зеніт»*¹⁶; *«І регоче й гримить Голубим океаном Нерозтрачена радість моя»*¹⁷; *«Ніби краплі жовті, в темну воду Стигли зорі падають вночі»*¹⁸. Як свідчать приклади, метафоричні моделі утворено на основі «семантико-когнітивного форманту, що позначає колір (тон, відтінок, забарвлення)»¹⁹.

Відзначимо також авторське використання композитів-кольороназв, створених за типовими для української мови моделями, як-от: *«Та не вінча його героїв слава Під небом неосяжно-голубим»*²⁰; *«Я чекав тебе з хмари рожево-ніжно»*²¹. Такі найменування з'являються в художньому тексті унаслідок вузько індивідуальних вражень поета, переданих завдяки тропеїчним мовним засобам (переважно метафорам), і виконують призначену ним естетичну роль тільки у певному контексті.

Виявлено, що серед частин мови В. Симоненко віддавав перевагу, вербалізуючи хроматизми, прикметникам, рідше в його мовотворчості фіксуємо іменники, дієслова та

⁵ Там само, с. 66.

⁶ Там само, с. 34.

⁷ Там само, с. 43.

⁸ Там само, с. 66.

⁹ Там само, с. 6.

¹⁰ Там само, с. 56.

¹¹ Там само, с. 38.

¹² Там само, с. 50.

¹³ Там само, с. 74.

¹⁴ Там само, с. 58.

¹⁵ Там само, с. 60.

¹⁶ Там само, с. 81.

¹⁷ Там само, с. 79.

¹⁸ Там само, с. 47.

¹⁹ Кравцова Ю. В. (2011). *Семантико-когнітивне моделювання метафоризації*. Мовознавство. №1. С. 51.

²⁰ Симоненко В. (2002). *Вибране*. К.: Вид-во «Школа». С. 28.

²¹ Там само, с. 56.

дієприкметники. Простежимо зазначене у метафоризованих контекстах з кольороназвою *сірий*: прикметники – «*Де вони, ті – відгодовані й сірі, недорікуваті демагоги й брехуни*»²²; іменники – «*Захлинулася від люті сірість*»²³; дієслова – «*Годинник став. Сіріють німо стіни*»²⁴; дієприкметники – «*Коли б усі одурені прозріли, Коли б усі убиті ожили, То небо, від прокльонів посіріле, напевно репнуло б від сорому й хули*»²⁵.

Як бачимо, ядро категорії назв кольорів у мовотворчості поета репрезентовано прикметниками зі значенням кольору, оскільки цей клас слів становить особливі мовні знаки, за допомогою яких закріплюється статична ознака, зокрема й на позначення кольору.

Поет використовував також і синтаксичні засоби передачі метафоризованої колірної ознаки, наприклад:

- словосполучення за моделями *іменник + прикметник*, де на колір вказує як прикметник, так і іменник: «*місяць білий*»²⁶; «*травнева білизна*»²⁷; *іменник + дієслово*: «*щастя голубіло*»²⁸;

- порівняльні конструкції в метафоричному контексті, що становлять розгорнуту метафору: «*Жирний ворон, мов чорна папах*»²⁹; «*Тривога світла, ніби ранок запашний*»³⁰; «*І борошно, мов біла кров лилась*»³¹;

- описові метафоричні конструкції: «*У душі моїй – Місяця немає туманам. У душі моїй – Сонце червоне буя*»³²; «*Я не люблю зими – вона така убога, Одноманітна, барвами скупа, І місяць білий – круглий, як луна, – Втопає в царстві мертвого й німого*»³³.

Визначальною особливістю поетичної мовотворчості В. Симоненка є частотне використання кольороназв у стилістично насичених оказіональних метафорах з колірними компонентами, які будуються на зорових відчуттях та асоціаціях, здатні виконувати зображальну й оцінну стилістичні функції і передати авторське осмислення дійсності. Наприклад, жовтий: «*Вростаю в небо високе, Де зорі – жовті джмелі*»³⁴; «*Лиже полум'я жовте черево, Важкувато сопє димар*»³⁵; сизий: «*Над сизим смутком ранньої зими Принишкли хмари, мов копиці сіна*»³⁶; «*А проміння довге, як мітли, Обмине сизохмарну даль*»³⁷; синій: «*У весняному сумі ночей Я чекаю тебе, моя мила, Щоби полум'ям синіх очей Ти тривогу мою погасила*»³⁸ тощо.

Крім усього, помічено, що Симоненкова поезія вплинула на появу в українській мові експресивно-оцінних значень деяких прикметників-хроматизмів завдяки їх метафоризації. Принагідно зазначимо, що цей процес помітно активізувався за останні два десятиліття. На думку сучасних дослідників, у ньому «можна виділити два шляхи розвитку оцінної семантики колоративів: 1) оцінка об'єкта дійсності, якому властивий такий колір, часто через сполуки-перифрази з цими прикметниками і 2) оцінне осмислення самого кольору, його інтенсивності, сприйняття мовцем»³⁹.

²² Там само, с. 17.

²³ Там само, с. 58.

²⁴ Там само, с. 75.

²⁵ Там само, с. 14.

²⁶ Там само, с. 80.

²⁷ Там само, с. 82.

²⁸ Там само, с. 26.

²⁹ Там само, с. 32.

³⁰ Там само, с. 50.

³¹ Там само, с. 3.

³² Там само, с. 79.

³³ Там само, с. 82.

³⁴ Там само, с. 31.

³⁵ Там само, с. 5.

³⁶ Там само, с. 75.

³⁷ Там само, с. 43.

³⁸ Там само, с. 63.

³⁹ Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П., Клименко Н. Ф., Критська В. І., Пуздирева Т. К., Романюк Ю. В. Вплив суспільних змін на розвиток української мови. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2017. С. 24.

Скажімо, лексемі *сірість*, що традиційно функціонує в мові зі значеннями ‘щось сірого кольору’, ‘маловиразне, посереднє, сумне, сіре’, ‘неосвіченість, безкультур’я’, ‘хтось нищий, негідний’ поет надає більш знижувальної індивідуально-авторської конотації з семантикою ‘дуже злий’ у зазначеній вище метафоричній структурі «Захлинулася від люті *сірість*».

В такому контексті слід згадати і загальновідомий оказіоналізм поета *лебеді материнства* з однойменного вірша, що асоціюється за текстом з рожевим кольором (*лебеді рожеві, рожеве пір’я*). Це авторське переосмислення традиційного символу вірності. В. Симоненко створив наскрізно образний текст коліскової завдяки й іншим індивідуально-авторським метафоричним структурам, як-от: «*Мріють крилами з туману лебеді рожеві, Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві. Заглядає в шибку казка сивими очима, Материнська добра ласка в неї за плечима. Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати, Не пуцу тебе коліску синову гоїдати. Припливайте до коліски, лебеді, як мрії, Опустіться, тихі зорі, синові під вії. Темряву тривожили криками півні, Танцювали лебеді в хаті на стіні, Лопотіли крилами і рожевим пір’ям, Лоскотали марево золотим сузір’ям...*»⁴⁰

Дивовижний світ казки-коліскової, зображений завдяки метафоричному світобаченню поета (про що свідчать, зокрема, і колірні метафори лебеді рожеві, зорі сургучеві, золоте сузір’я, білява хата), безсумнівно, викликає в читачів тонке відчуття краси української природи, неньчиної турботи і любові. Водночас така ліричність вірша має серйозний громадянський зміст, що виражає любов до Батьківщини, яку не обирають, державницький погляд на життя тощо.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Хроматизми у поетичній мові В. Симоненка – це частовживані, функційно й естетично навантажені мовні одиниці завдяки їх тропеїзації в художніх структурах. Авторський вибір визначається насамперед такими колоративами, як чорний, білий, сірий, червоний, синій, голубий, жовтий, зелений, семантично вмотивованими хроматизмами, зокрема й похідними, а також одиницями без колірної інформації, які метафоризуючись, указують на забарвлення реалій і виконують називну й естетичну функції. Колірні найменування репрезентовано в мовотворчості В. Симоненка завдяки метафоричному оказіональному осмисленню, різним семантичним і структурним типам та морфологічній вербалізації. Серед синтаксичних засобів репрезентації кольороназв поет обирав іменниково-прикметникові та іменниково-дієслівні словосполучення, описові метафоричні конструкції, розгорнуті метафори за моделлю *метафора + порівняння*. У словесному вираженні кольоронайменувань віддавав перевагу прикметникам, рідше використовував іменники, дієслова та дієприкметники. Все це засвідчить про тонке відчуття і змістову глибину поетового слова, витончену естетику його творчості.

Подальші дослідження вбачаємо в системному вивченні ідіостилю В. Симоненка як цілості.

Література:

Гриценко П. (2016). *Від смальтинок до цілості ідіолекту Івана Багряного*. Мовний всесвіт Івана Багряного. К.: Українська видавнича спілка ім. Івана Багряного. С. 11.

Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П., Клименко Н. Ф., Критська В. І., Пуздирева Т. К., Романюк Ю. В. Вплив суспільних змін на розвиток української мови. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2017. С. 24.

Кравцова Ю. В. (2011). *Семантико-когнітивне моделювання метафоризації*. Мовознавство. №1. С. 51.

Семашко Т. Ф. *Проблема визначення статусу кольоропозначень як лінгвістичних одиниць*. URL:<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/16122/1/Semashko.pdf>

Симоненко В. (2002). *Вибране*. К.: Вид-во «Школа». С. 28.

⁴⁰ Симоненко В. *Лебеді материнства*. URL: <https://onlyart.org.ua/ukrainian-poets/vasyl-symonenko/virsh-vasylyu-symonenka-lebedi-materyn/>

СИМОНЕНКО В. *Лебеді материнства*. URL: <https://onlyart.org.ua/ukrainian-poets/vasyl-symonenko/virsh-vasylya-symonenka-lebedi-materyn/>

REFERENCES:

Babii I. M. (1997) Semantyka, struktura ta stylistychni funktsii nazv koloriv u suchasni ukrainskii movi (na materialy maloi prosy V. Stephanyka, M. Kotsubynskogo, M. Hvylovogo) / avtoref. dys. k. philol. nauk: spetsialnist – ukrainska mova. K. 21 p. [in Ukrainian].

Hrutsenko P. (2016) Vid smaltynok do tsilosti idiolektu Ivana Bahrianogo. *Movnyi vsesvit Ivana Bahrianogo*. K.: Ukrainska vydavnycha spilka im. Ivana Bahrianogo. P. 3-23. [in Ukrainian].

Karpilovska Ye. A., Kysluk L. P., Klymenko N. F., Krytska V. I., Puzdyrieva T. K., Romanuk U. V. (2017) Vplyv suspilnyh zmin na rozvytok ukrainskoi movy. K.: Vydavnychiy dim Dmytra Burago. 444 p. [in Ukrainian].

Kovalska I. M. (1999) Osoblyvosti vidtvorennia stylistychoi semantyki kolirnyh leksem u pereklyadi (na materialy ukrainsroji ta anglijskoi mov. *Movoznavstvo*. № 4-5. P. 67-70 [in Ukrainian].

Kravtsova Yu. V. (2011) Semantyko-kognityvne modeluvannia metaphoryzatsii. *Movoznavstvo*. №1. P. 43-54. [in Ukrainian].

Semashko T. F. Problema vyznachennia statusu koloropoznachen yak lingvistychnykh odynyts. URL:<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/16122/1/Semashko.pdf> [in Ukrainian].

Symonenko V. (2002) Vybrane. K. Vyd-vo “Shkola” 251 p. [in Ukrainian].

Symonenko V. *Lebedi materynstva*. URL: <https://onlyart.org.ua/ukrainian-poets/vasyl-symonenko/virsh-vasylya-symonenka-lebedi-materyn/> [in Ukrainian].

Solohub N. M. (1991) *Movnyi svit Olesia Honchara*. K.: Nauk. dumka. 140 p. [in Ukrainian].

Stavytska L. O. (1996) Estetyka slova v hudozhnii literaturi 20-30-h rr. XX st. (systemno-phunktsionalnyi aspekt) / avtoref. dys. d. philol. nauk: spetsialnist – ukrainska mova. K. 51 p. [in Ukrainian].

Starko V. (2014) Korpusni dani v doslidzhenni ukrainskyh koloratyviv. *Ukrainska mova*. № 1. P. 51-61. [in Ukrainian].

Tsyganok I. Metaphorical Chromatisms in the poetic Discourse by V. Symonenko.

The article deals the attempt to actualize one of the important problems of linguistics and metaphorology – the study of color metaphors in the idiolect of the Ukrainian poet V. Symonenko, whose linguistic personality still needs to be comprehensively studied nowadays. The spectrum of colors and its structure in the poet's work are defined and represented. It is noted that the author either metaphorizes the color tokens or uses them in metaphorical contexts. Therefore, it forms more complex structures as detailed metaphors. The core of V. Symonenko's chromatism system consists of the names without shades (black, white, gray, red, blue, blue, yellow, green), and the periphery consists of semantically motivated color tokens. The defining feature of V. Symonenko's poetic language is the use of color titles in stylistically loaded occasional metaphors with color components, the background for which are visual sensations and associations that perform pictorial and evaluative stylistic functions. Among the means of verbalization, V. Symonenko prefers metaphorical color adjectives, rarely uses verbs, participles, nouns, etc. The author of this research summarizes that the color names are represented by V. Symonenko due to his exceptional metaphorical occassional thinking.

Key words: color tokens, metaphors, idiostyle, idiolect, language making creativity, discourse, text, chromatism.